

Ә.А. Өскембай¹
Ф.К. Кабдрахманова²
С.Аманжолов атындағы ШҚУ¹
С.Аманжолов атындағы ШҚУ¹

С.АМАНЖОЛОВТЫҢ ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕСІ

Андатпа

Мақалада С. Аманжоловтың Ұлы Отан соғысы жылдарындағы жауынгерлерге берген патриоттық тәрбиесіне баға берілген. С. Аманжоловтың саяси жетекші ретіндегі қызметіне, жеңіске қосқан үлесіне жан-жақты талдау жасалады. Ғалымның жауынгерлерді жеңіске рұхтандыруда қазақ батырларының ерліктерін қолданғаны жайлы тың мәліметтер келтіріледі. С.Аманжоловтың Ұлы Отан соғысы жылдарындағы жауынгерлерге берген тәрбиесі ұшан – теңіз. 1941-1943 жылдары Қиыр Шығыста болған Қасым 1943 жылы батыстағы майданға ауыстырылады, содан соғыс аяқталғанға дейін "қанды қырғын, қып-қызыл өрттің ішінде" болады. Намыскер, өр, қайсар Қасым жауынгерлік міндетін жан аямай атқарады, абыройлы болады. Қиыр Шығыс пен батыстағы майдан аралығындағы ұзақ сапар, атамекен – Қазақстанның қақ жарып өтетін жол әсершіл, ұшқыр қиялды ақын жанын қатты тебірентеді. Соның нәтижесінде "Орал", "Сарыарқа", "Байкал", "Өтіп бара жатырмын" тәрізді тек Қасымның ғана емес, сол кездегі бүкіл қазақ поэзиясының жетістігі болып саналатын өлеңдері дүниеге келеді. Ақын рухының бұл қуатты серпілісі майдан жырларына ұласып, мазмұн, тақырып, түр, көркемдік бейнелеу құралдары, ой мен сезім тереңдігі жағынан жаңа сапа тауып, биік белеске көтеріледі.

Кілт сөздер. Саяси, ерлік, патриот.

*Өскембай А.А., Кабдрахманова Ф.К.
ВКУ им.С.Аманжолова*

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ С.АМАНЖОЛОВА В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Аннотация

В статье дается оценка патриотического воспитания солдат С. Аманжолова в годы Великой Отечественной войны. Представлен всесторонний анализ деятельности С.Аманжолова как политического руководителя. В работе приведены новые данные об использовании ученым героических подвигов казахских батыров для поднятия военного духа солдат. В годы Великой Отечественной войны патриотизм стал наиважнейшей ценностью в советском обществе. Беззаветная преданность своей Родине проявилась у миллионов советских граждан и стала источником невиданного массового героизма. С февраля 1942 по июнь 1946 года С. Аманжолов находился на действительной военной службе в рядах Советской Армии. Он вел политико-воспитательную работу среди бойцов нерусской национальности, выпускал на казахском языке «Блокнот агитатора Красной Армии» и листовки о героях Советского Союза.

Ключевые слова. Политический, подвиг, патриот

*Oskembay A.A., Kabdrakhmanova F..K.
EKU navtl after S. Amanzholov*

PATRIOTIC EDUCATION OF S.AMANZOLOV OV DURING THE GREAT PATRIOTIC WAR

Annotation

The article provides an assessment of the patriotic education of S. Amanzholov's soldiers during the Great Patriotic War. A comprehensive analysis of S. Amanzholov's activities as a political leader is presented. The article provides new data on the use of heroic deeds of Kazakh batyrs by scientists to raise the military spirit of soldiers. During the Great Patriotic War, patriotism became the most important value in Soviet society. Selfless devotion to their Motherland manifested itself among millions of Soviet citizens and became a source of unprecedented mass heroism. From February 1942 to June 1946 S. Amanzholov was on active military service in the ranks of the Soviet Army. He conducted political and educational work among soldiers of non-Russian nationality, published in the Kazakh language the "Notebook of the Red Army Agitator" and leaflets about the heroes of the Soviet Union.

Key words: *Keywords. Political, feat patriot*

Кіріспе. Қазақстан дамыған отыз елдің қатарына қосылу үшін, қазақстандық әр азамат өз елінің патриоты болуы қажет. Ұлы Отан соғысы жылдарында соғысқа қатысқан қазақ зиялылары отанын қорғауда ерен ерліктерімен танылды. Соғыс кезінде жауынгерлерді жеңіске рухтандыруды саяси жетекшілердің орыны ерекше болды. Солардың қатарында филолого ғалым, түріктанушы С.Аманжоловта болды.

1942 жылы ақпан айында С.Аманжоловты майданға шақыру қағазы келеді. Осы жылы Ташкенттегі Жоғары Әскери педогогикалық институтының жеделдету курсына аяқтап, майданға аттанды. 1942 жылдың қыркүйегінде Карель майданының алдыңғы шебіне түсті. Ол майданда орыстан басқа ұлттар арасында үгітші болып тағайындалды. Сол кездегі саяси үгіт насихат жүргізу жауға қарсы қолданған мықты құрал болды.

Материалдар мен әдістер. 1943 жылы үгітші болған ғалым, саяси-тәрбие ісін жеңілдету үшін офицерлер мен солдаттарға арналған орысша-қазақша әскери сөздік басып шығуға басшылық жасады. Оның соғыстағы саяси-ұйымдастырушылық қызметі эвакуацияланған балаларды орналастырумен басталды.

Талқылау. Соғыстың бас кезінде ол, Ресей, Украина, Белоруссия тағы басқа елдерден келген балаларды Қазақстанның балалар үйлеріне орналастыруда белсенділік көрсетті. Өзге жақтан келген балаларды балалар үйіне орналастыруда С.Аманжолов асқан бір жауапкершілікпен жұмыс атқарды. Балалар үйінде орын болмаған жағдайда жеке жанұяларға балаларды таратып, әр баланың тағдырын дұрыс шешуге тырысты. Кейіннен оны Кеңес Армиясының Саяси Басқармасына «Қызыл Армия үгітшісінің блокноты» бойынша редактор-аудармашы етіп сайлайды. Өйткені, сол кезде саяси үгітші орыс тілінде, қазақ тілінде шебер меңгерген болуы қажет еді. Ал, ғалым болса, тек қана орыс тілі мен қазақ тілін меңгеріп қана қоймай, бірнеше түрік тілдес халықтардың тілін шебер меңгерген еді. Сонымен қатар, С.Аманжолов саяси-ұйымдастырушылық қабілетімен де танылып үлгерген еді. Бір басында адамгершілік қасиет пен ерлік істер қатар танылған ғалымның еңбегі бірден бағаланды.

Осы кезден бастап орыс емес жауынгерлердің арасында саяси тәрбиелік жұмыспен айналыса бастады. Үгітшінің ең басты мақсаты әскерлерді патриотизмге тәрбиелеп, ұлттық намысты қорғап, Отанын қорғауға үгіттеу болып табылады. Майданға жіберер алдындағы оқыған жеделдету курсына алған білімі жауынгерлерді тәрбиелеуде көп көмегін тигізді.

Бұл тәрбиедегі көркем құралдар: әскери бұйрықтар, саяси плакаттар, жалынды қанатты сөздер болды. Ғалымның өзінің айтуынша: «Үгітші-әскерлердің ең жақын адамы, жолдасы, туысы және тәрбие беретін кеңесшісі болып табылады» деген.

Саяси-ұйымдастырушылық қызметі кезінде жазылған ғалымның ең құнды еңбектері, очерктері, әңгімелері бізге қазіргі кезде соғыс жылдарынан бай дерек беретін құралдар болып табылады. Ғалым С.Аманжоловтың жанұялық мұрағатында сақталған жауынгерлердің хаттарының бірі 1945 жылдың 25 ақпанында жазылған Әлім Тортаевтың ғалымға жазған хаты. Мұнда жауынгер: «Майдандағы рядовой красной армии Тортаев Әлімнен. Себебі мен сіздерден, маған қазақ тілінде кітап берулеріңізді сұранам, түрлі өлең және журнал жіберулеріңізді сұранам. Себебі, мен орысша тіл білмеймін, сол үшін маған өте керек. Мен өзім ойымша қазақ тілінде ештеме шықпайды деп ойлаушы ем. 1945 жылы февраль айында бір орыс солдаттың қолынан өзгеше журнал көріп қалдым. Байқасам жазу, сөзі-қазақ тілінде. «Әй, солдат, мұны қайдан алдың?»-деп қолынан алып, оқып қарасам, қазақ тілінде шыққан үгітші блокноты. Оқып, әбден терім жадырап қалды. Түрлі тілдегі ерліктер жазылған екен. Осы ерліктерді естіп, көңілім өте көтеріліп қалды. Менің туған жерім-Жамбыл облысы»-деп қол қойған[1].

Оның еңбектеріндегі саяси-тәрбие үлкен көрегендікпен, талдаумен жазылып, әскерлердің саяси-сана сезімі дамытуда ерекше орын алады. Тағы бір хатта, С.Аманжоловтың үгітші блокнотына ерекше алғыс білдірген жауынгердің ықыласын көреміз. М.Сейілханов деген азамат 1945 жылдың 17 наурызында төмендегідей алғысын білдірген: «Қазақстан баспасөзінен өте шалғай болғандықтан бізге қазақ газет-журналдары келмейді. Тек қана сіздің үгітші блокноты жетіседі. Бұл жауынгерлерді ана тілінде саяси жағынан нығайтудың сүйікті құралы болды. Үгітші жігіттердің үгіт қызметінің шешуі осында тұр. Жауынгерлер бұл блокнотты мейірі қанғанша оқиды. Сонымен бірлікте жауынгерлер бос уақытында ана тіліндегі әдебиеттермен де шұғылдануға өте сақ. (Мысалы өлеңдер, қысқа-қысқа әдеби жазбалар, т.б.) Осы мәселе туралы көп ойлап, көмекті қалай да болса сізден сұрауға тура келді. Және саяси оқуларда бірқатар халықаралық сөздер өте жиі кездеседі, әсіресе Сталин жолдастың бұйрықтарында, баяндамаларында (оккупация, милитаризм, сателитет, агрессия т.б.). Осы сияқты сөздердің мағынасын блокнотта жиі-жиі (переводын) беріп тұруыңызды тілейміз»- деп ғалымға үлкен сеніммен үміт артады [2].

С.Аманжоловтың сол кездегі тарихи еңбектері: «Қазақ халқының ерлік дәстүрлері», «Ұлы Отан соғысындағы батырлар туралы очерктер», «Ұлы Отан соғысы жылдарындағы әскерлер арасында жүргізілетін саяси-тәрбие жұмысындағы тәжірибе», «Ұлы Отан соғысының батырлары-қазақстандықтар». Бұл еңбектер сол соғыс кезінде болған оқиғалардың тарихи шындығын көрсетеді. Өзі майданның алдыңғы шебінде жүріп, ерлік істерді көзімен көріп, Берлинге дейін жетті. Геррадоттың тарихи еңбектерінің құндылықтары оның соғысты өз көзімен көріп, қатысқан адамдардан дерек жинап жазуы болса, Сәрсен Аманжоловтың Ұлы Отан соғысы кезіндегі еңбектері осы жағдаймен сипатталады. Майданның алдыңғы шебінде жүріп, ерлік істерді көзімен көрген ғалым, әрбір жауынгердің ерлік істерінің қалыс қалмауын асқан жауапкершілікпен бақылады. Сол кездегі жасалған ерліктер туралы мақалалар жазып, оларды жауынгерлердің бойындағы патриоттық сезімді ояту үшін пайдаланды. Жауынгерлердің ағасы бола білді, оларды мұқият тыңдап көңіл шерлерін қағазға түсірді. Әртүрлі ұлт өкілдеріне өз тілдерінде оқуына мүмкіншіліктер жасап, әр тілде мақалалар жазып, баспаға беріп отырды. Кейбір жағдайларда оларға қолданысқа қажетті сөздіктер жасауда біршама істер атқарды.

Саяси-ұйымдастырушылық жұмысты терең жүргізу үшін саяси қайраткер шебер психолог та болу керек. С.Аманжолов осындай психологиялық әсер етуші факторлармен әскерлерге тура әсер етіп, олардың бойындағы ерлікке деген жалынды одан ары лаулатты. Бұл – соғыстағы басты қару болып табылады. Мысалы, Отанымыздың батыр ұлдары мен қыздары Жанғазы Молдағалиев, Султан Баймағамбетов, Мәншүк Мәметова, Әлия Молдағұлова, Жұман Қаракұлов, Изғұтты Айтықов, Сүндетқали Есқалиев тағы басқалар туралы еңбектер мен өлең жолдары солдаттарға үлкен өнеге болды.

Саяси листовкалар мен әңгімелер әр ұлттың тіліне аударылып, әр әскерге жеткізілді. Олар осының нәтижесінде батырларға ұқсағысы келіп, ерен ерліктер көрсетті. Өзінің саяси-ұйымдастырушылық жұмысынан қорытынды шығарған С.Аманжолов өз ойын төмендегідей сөздерімен білдіреді: «Агитатор больше чем правая рука командира. Он организует выпуск «Боевого листа», «Молнии». «Листовки» и др. Их статьи отражают жизнь, действия и быт бойцов. Если у бойца и командира, благодаря организаторской работе агитатора, хорошо налажено взаимоотношение, если они понимают друг друга, то бойцы всегда готовы выполнить любое задание командира, пойти на самопожертвование. Для того, чтобы просто и легко рассказать бойцам о наших задачах. О текущем моменте, агитатору нужен самый разнообразный материал, ибо он воздействует на сознание, на душу человека. А душа человека – сложнейшее явление... Главное оружие агитатора слово» [3].

С.Аманжолов тек жауынгерлерге ғана саяси тәрбие беріп қоймай, әскери басшыларды да асқан бір жауапкершілікке, жауынгерлермен тіл табыса білуге тәрбиеледі. Мұнан ғалымның әскери істі шебер ұйымдастыра білгенін байқаймыз. Әскери басшылардың тәрбиелік жұмыстары туралы бірнеше мақалалар жазып, сол кездегі үгітші блокнотына жариялап отырды.

Жауынгерлердің тәжірибелі әскери тактикасын тәрбиелейтін әскери басшылар болып табылады. Командирлер солдаттарды әкесіндей түсініп, қамқор көрсететінін біз сол кездегі тарихи әдебиеттерден, кинофильмдерден көреміз. Осыны дәл түсінген С.Аманжолов саяси-тәрбие жүргізу ісінде командирлерге осы бағытта талаптар қойып отырды. Әрбір әскери басшы өзінің қол астындағы солдаттарды ұлтқа бөлмей, оларды тең көріп, басшылықты ұйымдастыру шеберлігін танытуы тиіс болды.

С.Аманжолов әскери басшыларға осы бағытты талдап, көрсетіп берді. Ол төмендегі мазмұндардан құралады:

- Орыс емес солдаттардың ұлттық құрамын және санын білу;
- Олардың бір-бірімен тілдік, дәстүрлік жақындығын білу;
- Әскери дайындықтарына көңіл бөлу;
- Әр жауынгердің жеке бас мінезіне сипаттама беру (шеберлігі, икемділігі, белсенділігі т.б.);
- Әскердің жанұясымен қарым-қатынасы, тылмен байланысы т.б.;
- Әскердің жолдастарымен қарым-қатынасы, олардың арасындағы достық.

Командирлердің басқа ұлт өкілдерінен тұратын әскерлерге жақсы қарым-қатынасы сөзбен көрсетілмей іспен де дәлелденіп отырды. Соның бірі майор Орлов өзінің Сәрсен Аманжоловпен болған әңгімесінде былай деген: «Когда дело касается воспитания бойцов нерусской национальности, надо учесть простоту, скромность и честность народов Казахстана, Закавказья, Сибири и Средней Азии. Они никогда не хвалятся, не пытаются что-нибудь скрывать от командира и не умеют кривить душой. Причем по мере знания и умения они очень исполнительны» [4].

С.Аманжолов өзінің саяси-ұйымдастырушылық жұмысында орыс емес ұлттардың жұмысында ұлттардың теңдігіне аса көңіл бөлді. Олардың арасында дінге бой ұрғандарға ғалым асқан бір түсінушілікпен көмектесіп отырды. Қазақстан, Өзбекстан, Түркіменстан, Қырғызстанан келген әскерлерге аударма мәселесімен көмектесті. Сонымен қатар ғалым, «Үгітші блокноты», «Вперед на врага», «Совет жауынгері», «Қызыл армия», «Боевой натиск» еңбектерімен, әскерлерге арналған дәрістерінде әскерлерді достыққа, ерлікке, жеңіске деген сенімге тәрбиелеп отырады. Әсіресе ерлікке тәрбиелеуде ұлттық тіл, мәдениет, тарих, дәстүрлерін ұтымды пайдаланды. Олардың қатарында: «Алпамыс», «Қобланды», Ертарғын», «Манас», эпостары және «Қарасай батыр», «Махамбет» туралы өлеңдерді баспасөз беттерінде жариялап отырды. Бұл еңбектер жауынгерлерді бірлікке, ұқыптылыққа, қайырымдылық пен қажырлыққа, ерлікке тәрбиеледі.

Қазақ тілімен қатар ғалым өзбек, түркімен, татар, тәжік тілдерін жетік меңгерді.

Соғыстағы ең бір қиындықтардың бірі орыстан басқа ұлттардың бұйрықтарды дұрыс түсінбеуі болды. Осындай жағдайда тіл шеберінің білгірі Аманжолов өз еңбегімен табылмас көмек көрсетті. Әскерлердің үйлеріне жіберетін хаттарын реттеп, хат жазуларына жағдайлар жасап отырды.

Өзі әскери дәрежелермен марапатталып қана қоймай, басқа әскерлердің ерлігі үшін алатын алғыстарын дер кезінде тапсыруылын ұйымдастырып отырды. Әсіресе орыстан басқа ұлттардың ерліктері қалыс қалмауын қадағалады. Тарихти деректер бойынша, Ұлы Отан соғысы жылдарында қазақстандық жауынгерлердің жасаған ерліктері ашық айтылмай, олар жасаған ерліктерді басқаларға тану сияқты кемшіліктер көп орын алғаны белгілі. Ғалым өзі болған жерлерде мұндай кемшіліктерді жібермеуге тырысып, жасалған ерліктерді аттарымен атап, дер кезінде мақалаларды асқан бір шеберлікпен жариялап отырды. Жауынгерлерлер ғалымды өздерінің туысындай көріп, бауыр басып кетті. Хат танымайтын жауынгерлер үйлеріне хат жазуды ғалымға тапсырып отырды. Ғалымның өзіне майданның басқа бұрыштарынан да хаттар келіп, көптеген қазақ тіліндегі оқулықтарды сұрап отырды.

Әскери қызметкерлер, жауынгерлер оған хат жазып, қандай еңбектерді оқығысы келетінін айтқан. Соның бірі қатардағы әскер Темірбеков Жақып былай деп жазған: «Ардақты Аманжолов, мен сіздің есімізді соғыстың алдында, біздің бейбітшілік өмір кешкен уақытымызда білуші едім. Сіз «Қазақ грамматикасының» авторы болдыңыз. Сол граматиканы мен оқып өткен едім. Сондықтан, сіздің атыңыз маған таныс есім. Қадірлі Аманжолов! біздің Жамбыл қарттың өлеңін естімегенімізге, Сәбит Мұқановтың, Асқар Тоқмағамбетовтың, Әуэзов Мұқтардың тағы басқа да жазушы-ақындардың көркем өлең, әңгімелерін естімегенімізге көп уақыт болды. Әрине, бұл халге келуге кімнің мәжбүр еткенін жақсы білеміз. Сондықтан, бар күшімізді, бар жігерімізді салып жауыз жауды өз көрінде құртуға күш жиюдамыз. Біз Польша жерінде Сандомир плацдармасында тұрамыз. Басқа айтарым жоқ. Тек менің сізге қойған талабыма сіздің көңіл бөлуіңізді тілеймін. Көргенше кош-сау болыңыз!»-деген [5].

Майдангер – ғалым естеліктері қашан да ізгілікке толы болды. Оны өзінен бұрын қарулас достарының тағдыры толғандырды. Солардың ерлік істерінің қағыс қалмауын, көпшілікке белгілі болуы үшін өз қаламымен аянбай тер төкті. С.Аманжолов жинаған хаттардың бір тобы Отан үшін от кешкен майдангерлер атынан болды.

Ұлы Жеңіске 40 жыл толғанда, 1985 жылы «Қазақстан әйелдері» журналына С.Аманжоловтың майданда жинаған хаттарын ұлы филология ғылымдарының докторы, профессор Алтай Аманжолов бастырып шығарды. Қарт майдангерлер ғалымға тарихи маңызды естелікке толы материалдарды жинақтап, дайындағаны үшін алғыстарын баспасөз беттері арқылы білдіріп, өз ойларын ортаға салды. Бұл хаттар журналда «Отты жылдар жанғырығы» деген атпен басылып шықты [6].

1944 жылдың наурыз айынан 1946 жылдың маусым айына дейін майор С.Аманжолов Совет Армиясының Жоғарғы Саяси Басқармасында әскери қызмет етті. Майдандағы ерліктері мен еңбектері үшін бірнеше алғыс хаттарымен атақтармен марапатталды.

Қорытынды. Ғалым бірден елге оралмады. Себебі оған соғысқа дейін айналысқан ғылыми жұмысын жалғастыру қажет болды. Ұлы Отан соғыс аяқталған соң Мәскеудегі Ленин атындағы кітапханада докторлық диссертациясына еңбектер жинақтады.

«Ұлы Отан соғысы жылдарындағы орыстан басқа ұлттардың жауынгерлері арасындағы саяси-тәрбие жұмыс тәжірибе туралы» еңбегі жанұялық архивінде сақтаулы.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Аманжолов С. *Очерки о героях Великой Отечественной войны, Блокнот агитатора Красной Армии.* – Москва, 1944-1945, 8.п.л.

2. Аманжолов С.А. *Из опыта политико-воспитательной работы среди бойцов нерусской национальности в дни Великой Отечественной войны, С. Аманжоловтың ғылыми мұрасы және ХХІ ғасырдағы гуманитарлық ғылымдар мәселелері: Халықаралық ғылыми-практикалық конф. Материалдары, ШҚМУ.* – Өскемен, 2003. – 66-72 бет.

3. Аманжолов С. *Отты жылдар жаңғырығы, Қазақстан әйелдері, 1985 ж.*

4. Смагулов А.Р. *Воспитание нравственности С.А. Аманжоловым в годы Великой Отечественной войны С. Аманжоловтың ғылыми мұрасы және ХХІ ғасырдағы гуманитарлық ғылымдар мәселелері: Халықаралық ғылыми-практикалық конф. Материалдары, ШҚМУ.* – Өскемен, 2003. – 272-279 бет.

5. *С.Аманжоловтың жанұялық жеке мұрағатынан.*

6. Смагулова Г. *Сәрсен Аманжоловтың майдан жылдарында жүргізген тәрбие жұмыстары, Ұлт тағдыры.* – 2004, №1. – 100-104 бет.

References:

1. Amanzholov S. *essays on Heroes Of The Great Patriotic War, notebook agitator of the Red Army.* Moscow, 1944-1945, 8. p. l.

2. Amanzholov S. A. *from the experience of political and patriotic work among fighters of the Nerus national identity in the Great Patriotic War, the scientific heritage of S. Amanzholov and problems of the Humanities of the XXI Century: International Scientific and practical conference. Materials of EKSU. Ust – Kamenogorsk, 2003. pp. 66-72.*

3. Amanzholov S. *echo of the fiery years, women of Kazakhstan, 1985.*

4. Smagulov A. R. *meeting the interests of S. A. Amanzholov in the years of the Great Patriotic War scientific heritage of S. Amanzholov and problems of Humanities in the XXI Century: International Scientific and practical conference. Materials of EKSU. Ust – Kamenogorsk, 2003. pp. 272-279.*

5. *from the personal family archive of S. Amanzholov.*

6. Smagulova G. *educational work conducted by Sarsen Amanzholov during the war years, National Education.* – 2004, No. 1. - pp. 100-104.